

ZERDÜŞTİLİĞİN TEMEL ÖĞRETİLERİ

پندار نیک
گفتار نیک
کردار نیک

Mehmet Mekin MEÇİN

راه در جهان یکی است و آن راه راستی است

AKADEMİSYEN
KITABEVİ

© Copyright 2019

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-605-258-677-8

Kitap Adı

Zerdüştiliğin Temel Öğretileri

Yazar

Mehmet Mekin MEÇİN

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

25465

Baskı ve Cilt

Sonçağ Matbaacılık

Bisac Code

REL033000

DOI

10.37609/akya.1224

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Kadim İnan düşüncesinin omurgası niteliğindeki Zerdüştiliğin, yüzyıllarca Pers ve Sasani imparatorlukları gibi güçlü iktidarların imkanlarını da kullanarak Ortadoğu'nun dinî ve felsefî geleneklerini beslediği bilinir. Ancak bu köklü geleneği çalışmanın kendi içinde zor bir görev olduğu alan araştırmacıları tarafından sıklıkla dile getirilir. Çünkü kadim ve köklü dinî bir gelenek olan Zerdüştilik metinlerinin çözümleme ve tahlilleri hala tamamlanmış değildir. Takriben son iki yüzyıldır Batılı araştırmacılar tarafından çözümlenmeye başlanan Avesta ve Pehlevîce metinlerin yoruma açık yönleri hala gizemini korumaya devam etmektedir.

Dinleri çalışmak için söz konusu dinin birincil kaynaklarının metinlerinin dilini bilmenin araştırmacıya avantaj sağlayacağı ilkesinden hareketle araştırma konusu olarak Zerdüştilik seçildi. Çünkü İranlıların dili olan Farsçayı biliyor olmak bir avantaj gibi görüldü. Ancak çalışmanın içine girildiğinde Farsçanın bu alan için yeterli olmadığı, Avestaca ve Pehlevîcenin de bilinmesi gerektiği fark edildi. Hatta Sanskritçe ve Maniheizminin de bilinmesinin gereği hissedildi. Bütün bu ölü dilleri çalışmak ve onlarda yetkinleşmek için yıllarca emek vermek gerektiği görüldükçe emanetin ağırlığı daha derinden hissedildi. Doktora çalışması sırasında bu ölü diller çalışıldıysa da dinin birincil kaynaklarından doğrudan istifade edilecek yetkinlik sağlanamadı ve bu yüzden ağırlıklı olarak batılı araştırmacıların birincil kaynaklara yaptıkları tercümelemlerle yetinildi.

Bu çalışmanın amacı binlerce yıl önce ortaya çıkmış dinî bir geleneğin üstünlüklerine dikkat çekmek suretiyle yeni bir akidevî alternatif oluşturmak değil, aksine ilahî kaynaktan fıskıran hakikatlerin zamanlarüstü ruhunu tanımak ve bu sayede

nebevî hikmetin ayak izini sürebilmektir. Böylece ilahî kitaplarda adı geçen ve geçmeyen meçhul nebilerin ya da hikmet babalarının temiz gönüllerinden akarak gelen kutsal ruhun hikmet ırmağını görmek, Cebrail'in kanat sesini ve Simurg'un çığlığını işitmek mümkün hale gelecektir.

Kitap üç bölümden oluşur. Tezin birinci bölümünde Zerdüş'tün adı, zamanı, doğum yeri ve biyografisi, ikinci bölümde Zerdüştiliğin birincil kaynakları olan Avesta ve Pehlevîce Metinler, üçüncü bölümde ise Zerdüştiliğin temel düşünceleri ele alınmıştır.

Bu çalışma sırasında Zerdüştiler arasında alan araştırması yapmak ve alan için önemli bir dil sayılan Pehlevîceyi öğrenmekten oluşan 1059B141500066 numaralı projeye beni destekleyen TÜBİTAK'a özellikle teşekkür ederim. İran'da beni derslerine kabul eden hocalara; İsrak derslerini Zerdüştilik ile mukayeseli işleyen Dr. Babek Alihani'ye, Pehlevîce derslerini veren Dr. Ferzane Goştasp'a ve Feridun Cüneydî'ye, Maniheistçe ve Eski Farsça derslerini veren Dr. Ajide Mukaddem'e, Avestaca derslerini veren Dr. Kaim Makamî'ye ayrı ayrı teşekkür ederim. Bu uzun doktora süreci boyunca yurt içinde ve dışında beni destekleyen eşime ve çocuklarıma da şükran borçluyum. Son olarak bu çalışmada emeği geçen danışman hocam Prof. Dr. Nasuh GÜNAY'a şükranlarımı sunarım.

Mehmet Mekin MEÇİN

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	iii
Kısaltmalar	viii

GİRİŞ 1

Birinci Bölüm

ZERDÜŞT 11

1. Kaynaklar	11
2. Zerdüşt'ün Biyografisi	14
2.1. Zerdüşt'ün İsmi ile İlgili Tartışmalar	15
2.2. Zerdüşt'ün Ortaya Çıktığı Dönem.....	17
2.3. Zerdüşt'ün Doğum Yeri	25
2.4. Zerdüşt'ün Yaşam Öyküsü	29

İkinci Bölüm

ZERDÜŞTİLİĞİN KUTSAL METİNLERİ 43

1. Avesta'nın Tedvin Tarihçesi	43
2. Avesta'nın Dili ve Alfabeti	48
3. Mevcut Avesta ve Çalışmalarının Kısa Tarihçesi	50
4. Avesta'nın İçeriği	57
4.1. Gatalar	59
4.2. Yesna	48
4.3. Yeştler.....	69
4.4. Vispered	71
4.5. Hurda Avesta	73
4.6. Vendidad.....	74
5. Pehlevîce Kaynaklar	75
5.1. Orta Farsça (Farisi-yi Meyane) ile Yazılmış Eserler	79
5.1.1. Partça Metinler.....	79
5.1.2. Pehlevîce Metinler	80
5.1.3. Pehlevîce Kitabeler	91

Üçüncü Bölüm**ZERDÜŞTİLİĞİN TEMEL ÖĞRETİLERİ.....97**

1. Zerdüştilik: Dini İsimlendirme Sorunu.....	97
2. Zerdüştilik.....	99
3. İlahiyat	104
3.1. Tanrı Ahuramazda.....	104
3.2. Seneviyat-Düalizm	121
3.3. Zürvaniyat	138
4. Melekiyat.....	144
4.1. Ameşaspentalar	144
4.1.1. Vohumanah.....	155
4.1.2. Aşavahišta.....	158
4.1.3. Khşathravairya	160
4.1.4. Spentaarmaiti.....	162
4.1.5. Haurvatat	163
4.1.6. Ameretat	164
4.2. Yazatalar	165
4.3. İnsandaki Tanrısal Ruh: Fravahr	169
4.4. Zerdüşti Melekiyat Yorumu	175
5. İrade ve Özgür Seçim.....	180
6. Amel.....	182
7. Mebde ve Meâd.....	185
8. Minüyi ve Giti Âlem (Ruhanî ve Cismanî Âlem).....	202
9. Hurra.....	205
10. Güneş (Hurrahş)	208
11. Ateş ve Nur.....	211
12. Keyhüsrev ve Diğer Mitolojik Karakterler	213
Sonuç.....	219
Kaynaklar.....	225

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
Av.:	Avestaca
Ar.:	Arapça
bkz.:	Bakınız
c.:	Cilt
çev.:	Çeviri
dip.:	Dipnot
ed.:	Editör
HK:	Hicri Kameri
HŞ:	Hicrî Şemsî
H.z.:	Hazreti
MÖ:	Milattan önce
MS:	Milattan sonra
Mukad.:	Mukaddime
Phl.:	Pehlevîce
s.:	Sayfa
ss.:	Farklı sayfalar
S.:	Sayı
Sns.:	Sanskritçe
thk.:	Tahkik
tsh.:	Tashih
trc.:	Tercüme
vd.:	ve diğerleri
vs.:	ve sonrası
yay.:	Yayımları
yy.:	Yüzyıl

KAYNAKLAR

1. ABADÎ, Efsane Hatun, "Keyhüsrev Der Felsefe-yi Şeyh Şehabuddin Sühverdî ve Mukayese-yi Caygah-i U Der Endişe-yi Şeyh-i İşrak Ba Mütun-i Esatir-i, Hamase-yi Milli ve Mütun-i Tarihî Pes Ez İslam", (*İrfan, İslam, İran*), ss. 299-312
2. AGÂH, Seyyid Hasan Asıf, *Pehlevani-yi Nameg*, 2. Baskı, İntişarat-i Mecma-i Zehair-i Zekhair-ı İslami, Tahran, 1388 HŞ. (2009)
3. AJIR, Esedullah, "Munecibaveri-yı Zertuşti ve Mes'ele-yı Te'sir Ber Ferheng-ı İsrail", *Name-ı Hikmet*, S.5, Bahar- Yaz, 1384 HŞ. (2005)
4. ALICI, Mehmet, *Kadim İran'da Din*, 1. Baskı, Ayıışığı Kitapları, İstanbul 2012)
5. ALİHANİ, Babek, "Mesalik-i Sab'a Der Hikmetu'l İşrâk-ı Sühverdî", *Mecelle-i Cavidan-ı Hired, Yeni Dönem*, S.2, Bahar, 1388 HŞ. (2009), ss. 59-70
6. AMUZGAR, Jale - TEFEZZULÎ, Ahmed, *Kitab-i Pencom-i Dinkerd*, İntişarat-i Muin, Tahran, 1388 HŞ. (2009)
7. ...., *Usture-i Zendeği-yi Zertuşti*, 9. Baskı, Neşr-i Çeşme, Tahran 1389 HŞ. (2010)
8. ...., *Zeban-i Pehlevî*, İntişarat-i Muin, Tahran, 1389 HŞ. (2010)
9. ARDA VİRAF, *Ardavirafname: 1/ 2-5*, Philippe Gignoux, Trc. Jale Amuzgar, İntişarat-i Muin, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
10. AŞTIYANÎ, Celeleddin, *Zertuşti: Mazdayesna ve Hukümet*, 8. Baskı, Şirket-i Sahami-yi İntişar, Tahran 1381 HŞ. (2003)
11. AVESTA, Zerdüştilerin Kutsal Metinleri, Çev: Fahriye Adsoy-İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, 2012.
12. AZİZİ, Najiba Ziyayi, "Zerdüştiliğin Kutsal Kitabı Avesta Üzerine Bir Araştırma", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009
13. BABAYİ, Ahmed Hacı, "Berresi-yi Kutahi der Bare-i İraniyan-i Gayr Aryayi ve Evvelin Din-i İrani", Tahran Üniversitesi, PDF-Makale, www.tarikhema.ir, ss. 1-9, (Erişim:12/11/2012)
14. BAĞBİDÎ, Hasan Rızaî, *Mukaddimat-i Zeban-i Sanskrit*, Merkez-i Dairetu'l-Mearif-i Bizorg-i İslami, Tahran, 1391 HŞ. (2012)
15. BAKİRİ, Mehr, *Dinha-yi İran-i Bastan*, 4. Baskı, Neşr-i Katre, Tahran 1389 HŞ. (2010)
16. BEHAR, Mehrdad, *Edyan-i Asyayi*, Neşr-i Çeşme, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
17. ...., *Ez Usture Ta Tarih*, 7. Baskı, Neşr-i Çeşme, Tahran 1390 HŞ. (2012)

18. BEYHAKÎ, Ebu Bekir Ahmed b. el-Huseyn, *Delâilu'n-Nübüvve ve Meârifetü Ahvâl-i Sâhibi'ş-Şârie*, Thk. Abdulmuti Kaleci, Dâru Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1405 HK. (1985)
19. BİRÜNÎ, Ebu Reyhan, *Tahkiku Ma li'l-Hind*, Önsöz. Ali Safa, Alemu'l Kutub, Beyrut, 1403 HK. (1983)
20. BORROWS, Millar, *The Dead Sea Scrolls*, Newyork, 1956
21. BOYCE, Mary, "Ayin-i Zertuş", *Edyan-i Zindeh-i Şark*, ed. John Russell Hinnels, trc. Mustafa Ferhudi vd., İntişarat-i Danışgah-i Edyan ve Mezahib, Kum, 1389 HŞ. (2010)
22. ...., *Ayin-i Zertuş*, Trc. Ebul Hasan Tahami, Müessese-yi İntişarat-i Nigah, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
23. ...., *Edebiyat-i Manevi*, Trc. Umid Behbehani-Ebulhasan Tehamî, İntişarat-i Bundehiş, Tahran, 1386 HŞ. (2007)
24. ...., "Rişeha-yi Felsefe-yi Zertüşti", *Costari Der Felsefe-yi Zerdüşti*, Mary Boyce vd., İntişarat-i Danışgah-i Edyan ve Mezahib, Kum, 1388 HŞ. (2009)
25. ...., *Tarih-i Kiş-i Zerdüş*, Trc. Hemayun Sanatizade, İntişarat-i Gostereh, Tahran, 1393 HŞ. (2014)
26. ...., *Zerdüştiyan: Baverha ve Adab-i Dinî-yi Anha*, Trc. Asker Behramî, İntişarat-i Koknos, Tahran, 1391 HŞ. (2012)
27. CORBİN, Hanry, *Arz-ı Melekût*, terc. Ziyauddin Dehşiri, 4. Baskı, İntişârât-ı Tahuri, Tahran, 1387HŞ. (2008)
29. ...., *İslam-i İrani*, Thk ve Trc. İnşauallah Rahmeti, İntişarati Sofya, Tahran 1391HŞ. (2012)
30. ...., *İbn Sina ve Temsil-i İrfanî*, Trc. İnşauallah Rahmeti, İntişarat-i Sofya, Tahran, 1392 HŞ. (2013)
31. ...., *İnsan-i Nuran-i Der Tasavvuf-i İrani*, Trc. Feramerz Cevahirî Neyâ, İntişarat-i Gulban, Tahran, 1392 HŞ. (2013)
32. ...., *Mabed ve Mukaşefe*, Trc. İnşauallah Rahmeti, İntişarat-i Sofya, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
33. ...., *Mecmua-yi Makalat*, ed. Muhammed Emin Şahcuyi, İntişarat-i Hakikat, Tahran, 1384 HŞ. (2006)
34. ...., *Revabıt-i Hikmet-i İşrak ve Felsefe-yi İrani Bastan*, Trc. Ahmed Ferdid-Abdulhamid Gulşen, İntişarat-i Esatir, Tahran, 1385 HŞ. (2006)
35. ...., *Zaman-i Edvarî der Mazdayesna ve İrfan-i İsmailiye*, Trc. İnşauallah Rahmeti, İntişarat-i Sofya, Tahran, 1394 HŞ. (2015)
36. CUNEYDÎ, Feridun, *Ferheng-i Huzvoareşha-yi Debire-i Pehlevi*, 1. Baskı, Neşr-i Belh-i Bunyad-i Nişabur, Tahran, 1385 HŞ. (2006)
37. ...., *Hukuk-i Cihan der İrani Bastan*, Neşr-i Belh-i Bunyad-i Nişabur, Tahran, 1389 HŞ. (2010)

38. ...., *Name-i Pehlevani*, 2. Baskı, Neşr-ı Belh-ı Bunyad-ı Nişabur,-Tahran, 1386HŞ (2007)
39. DADEĞİ, Faranbag, *Bundahişn*, trc. ve ed. Mehrdad Behar, İntişarat-i Tus, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
40. ...., *Bundahiş-i Hindi*, trc. ve ed. Rukiye Behzadi, Pejuheşgah-i Ulum-i İnsani ve Mutalaati Ferhengi, Tahran 1388 HŞ. (2009)
41. DARMESTETER, James, Selected Essays of James Darmesteter, Trans. From The French: Helen B. Jastrow, Cambridge 1895
42. DEHŞERÎ - İSLAMÎ, Huseyin-İdris, "Ayin-i Zertuşt Delaletha-yi Terbiyeti-yi Anha (Ber Esas-i Metn-i Gataha)", *Danışgah-i Firdevsî-yi Meşhed, Pjuheşname-i Mebani-yi Talim ve Terbiyeti*, Yıl. 2, S.1, Bahar-Yaz, 1391 HŞ. (2012), ss. 127-146.
43. DERVİŞİ, Farangiz, "Berresi-yi Gahan-i Avesta Ez Menzere-i Dini ve Zebanşinasi", Şiraz Üniversitesi Ulum-ı İctimai ve İnsani Dergisi 13. Dönem, S. 2, İlkbahar, 1385 HŞ. (2006), ss. 1-17
44. DIMEŞKÎ, Ebu'l Feda İsmail b. Ömer b. Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Daru'l-Fıkr, Beyrut, 1407 HK. (1986)
45. DİNURÎ, Ebu Hanife Ahmed b. Davud, *Ahbâru't-Tival*, Thk. Abdulmun'im Amir Muracaa Cemaluddin Şiyal, Menşuratu'r-Rezi, Kum, 1368 HŞ. (1989)
46. DUSTHAH, Celil, *Avesta: Kohenterin Srudha ve Metinha-yi İranî, İntişarat-i Morvarid, Tahran, 1371 HŞ. (1992)*
47. EBU'L-KASIM, Muhsin, *Destur-i Tarihi-yi Zaban-i Farsi*, Sazman-i Mutalaa ve Tedvin-i Kutub-i Ulum-i İnsani-yi Danışgahha, Tahran, 1393 HK. (2014)
48. EKBERÎ, Rahim Çavuş, *Fravahr*, İntişarat-i Zevar, Tahran, 1381 HŞ. (2002)
49. EL-HAMAVÎ, Şihabuddin Ebu Abdullah Yakut b. Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldan*, Daru'd-Sadr, Beyrut, 1995
50. ...., *Murucu'z-Zehab ve Meadinu'l-Cevher*, Thk. Esad Dağir, Daru'l-Hicre, Kum, 1409 HK. (1468)
51. ELİADE, Mircea, *Dinler ve Düşünceler Tarihi*, Trc. Ali Berkday, Kabcacı yay., İstanbul, 2007
52. ...., *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, (Çev.) Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya 2005
53. ...., *Mukaddes ve Namukaddes*, (Terc.) Nasrullah Zenguyi, İntişarat-ı Suruş, Tahran, 1387 HŞ. (2008)
54. ELİADE, Mircea - COULIANO, Joan P, *Dinler Tarihi Sözlüğü, (çev.): Ali Erbaş, 1. Baskı, İnsan Yay., İstanbul, 1997*
55. FİRDEVSÎ, Ebu'l Kasım, *Şahname*, İntişarat-ı Dairetu'l Maarif-İ Bı-zorg-i İslamî, 1378 HŞ. (1999)

56. FOLTZ, Richard C., *Gozar-i Ma'neviyet-i İranzemin*, Trc. Yusuf Emiri vd., Neşr-i Edyan, Kum, 1390 HK. (2011)
57. FRAHVAŞI, Behram, *Cihan-ı Fravar: Bakhşi Ez Ferheng-ı İnan-ı Kohen, İntişarat-ı Fravahar*, Tahran, 1388 HŞ. (2009)
58. ...., *Ferheng-i Zeban-i Pehlevi*, İntişarat-i Danışgah-i Tahran, Tahran, 1390 (2011)
59. ...., *Iranvic*, 1. Baskı, İntişarat-i Danışgah-i Tahran, Tahran 1365 HŞ. (1986)
60. GAFFARİ, Seyyid Muhammed Halid, *Ferheng-i İstilahat-i Şeyh-i İşrak*, Encümen-i Asar ve Mefahir-i Ferhengi, Tahran, 1380 HŞ. (2001)
61. GHIRSMAN, Roman, *İnan: Ez Ağaz Ta İslam*, (Terc.) Muhammed Muin, İntişarat-i Muin, Tahran, 1388 HŞ. (2009)
62. GIGNOUKS, Philippe, *Ardavirafname*, Terc. ve Tahk. Jale Amuzgar, İntişarat-i Muin, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
63. ...., Philippe, *İnsan ve Keyhan Der İnan-i Bastan*, Trc. Linda Gudrezî, Neşr-i Mahî, Tahran, 1392 HŞ. (2013)
64. GNOLI, Gherardo, *Zerdüş Der Tarih*, Trc. Mehdiye Çerağiyân, Neşr-i Parse, Tahran, 1393 HŞ. (2014)
65. ...., *Ez Zerdüş Ta Mani*, Terc. Arzu Resuli, 1. Baskı, Neşr-i Mahi, Tahran 1390 HŞ. (2011)
66. ...., *Zaman ve Zadgah-i Zerdüş*, Trc. Mansur Seyid Seccadi, İntişarat-i Kütüphane-i Milli-yi İnan, Tahran 1387 HŞ. (2008)
67. GERSHEVITCH-BOYCE, İlya -Mary, *Edebiyat-i Devran-i İnan-i Bastan*, Terc. Yedullah Mansuri, İntişarat-i Fravahar, Tahran, 1377 HŞ. (1998)
68. HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed, *Divanu'l Mubtedei ve'l Haber fit-Tarihi'l Arab ve'l Berberi ve men Aserehum min Zewi's Şe'ni'l Ekber*, Thk. Halil Şehadet, Daru'l Fikir, Beyrut, 1408HK. (1988)
69. ...., *Mukaddime*, Trc. Muhammed Pervin Gonabadi, İntişarat-i İlmi ve Ferhengi, Tahran,
70. HENNING, Walter Bruno, *Zertuş: Siyasetmedar ya Caduger*, Trc. Kamran Fani, İntişarat-i Muin, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
71. ...., *Zoroaster Politician or Witch-Doctor*, Oxford University Press, London: Geoffrey Cumberlege
72. HINNELLS, John Russell, *Ayin-i Zerdüş ve Parsiyan*, Trc. Said Alimhamidi, Neşr-i Edyan, Kum, 1393 HŞ. (2014)
73. ...., *Şinaht-i Esatir-i İnan*, Trc. Ahmed Teffezuli-Jale Amuzgar, İntişarat-i Çeşme, Tahran, 1389 HŞ. (2010)
74. HOLROYD, Stuart, *Edebiyat-i Gnosî*, Trc. Ebulkasım İsmailpur, İntişarat-i Usture, Tahran, 1387 HŞ. (2008)
75. HUME, Robert Ernest, *Edyan-i Zindeh-i Cihan*, İntişarat-i Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslami, Tahran, 1384 HK. (2005)

76. HURŞİDİYAN, Ardeşir, *Cihanbini-yi Aşu Zertušt*, 1. Baskı, İntişarat-i Fravahar, Tahran 1384 HŞ. (2005)
77. ...., *Pasoğ Bı Porseşha-yi Dini-yi Zertuštıyan*, 2. Baskı, İntaişarat-i Fravahar, Tahran 1387 HŞ. (2008)
78. İBN HALDUN, *Divanu'l Muhtedei ve'l Haber fit-Tarihi'l Arab ve'l Berberi ve men Aserehum min Zewi's Şe'ni'l Ekber*, Thk. Halil Şehade, Daru'l-Fıkr, Beyrut, 1408 HK. (1988)
79. İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Muslim, *el-Maarif*, Thk. Servet Akaşe, el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Amme li'l-kitab, Kahire, 1992
80. İBNU'L-CEVZÎ, Ebu'l-Farac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Umem ve'l-Muluk*, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata-Mustafa Abudlkadir Ata, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1412 HK. (1992)
81. İBN NEDİM, Ebu'l-Farac Muhammed b. Ebi Yakub İshak el Maruf bi'l-Warrak, *el-Fihrist*, Thk. Rıza Teceddud
82. İBNÜ'L-ESİR, İzeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem, *el-Kamil fi't-Tarih*, Daru's-Sad-Daru Beyrut, 1385 HK. (1965)
83. İBNU'L-İBERİ, Griguyus el-Multiyu'l Maruf, *Tarihu Muhtasaru'd-Duvel*, Thk. Antonyo Salihanî el-Yasuî, Daru's-Şark, Beyrut, 1992
84. JAMASP- WEST, Hoshang Dastur Jamaspji -Asena-E.W., *Shikand-Gumanik Vijar*, Government Central Book Depot, Bombay, 1887
85. JACKSON, A.V. Williams, *Zoroaster: The Prophet of Ancient Iran*, The Macmillan Company, London, 1899
86. ...., Williams, *Avesta Grammar*, Stuttgart, 1892,
87. KADİRDAN, Mehrdad, *Caygah-i Nûr ve Ateş Der Ayin-i Zertušt*, İntişarat-ı Ufk-i Pervaz, Şiraz, 1388 HŞ. (2009)
88. KAİMÎ, Muhammed *Edebiyat-i Bastani-yi İran*, 1. Baskı, İntişarat-i Danuşgah-i İsfahan, İsfahan, 1347 HŞ. (1968)
89. KELLENS, Jean, *Makalati Der Bare-yi Zerdušt ve Din-i Zerdušti*, (Terc.) Ahmed Rıza Kaim Makami, Neşr-i Ferzan, Tahran, 1391 HŞ. (2012)
90. KENT, Roland G., *Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon*, American Oriental Series XXXIII, New Haven / Connecticut: American Oriental Society, xiii + 216 pp
91. KESREVÎ, Armin, *Hud Amuz-i Hatt-i Avestayi*, PDF, www.zoroaster7.persianblog.com, 11/10/2012.
92. KEZZAZÎ, Mircelaleddin, *Vahşur-i İran*, İntişarat-i Muîn, Tahran, 1393 HŞ. (2014)
93. KHONCÎ, Emir Huseyn Khonci, *Peydayeş-ı İran*, www.iranarikh.com, 11/10/2014.
94. KIZIL, Hayrettin, "Rig Veda ve Avesta Tanrı Panteonundaki Benzerlikler", Marife, Bahar 2013, ss. 29-52.

95. KRISTENSEN, Arthur Emanuel, *İran Der Zaman-i Sasaniyan*, Trc. Reşid Yasemî, İntişarat-i Sada-yi Muasir, Tahran, 1388 HŞ. (2009)
96. ...., *Mazdapereşti Der İran-i Kadim*, Trc. Zebihullah Safa, İntişarat-i Hirmend, Tahran, 1388 HŞ. (2009)
97. ...., *Nuhustin İnsan ve Nuhustin Şehriyar*, Trc. Jale Amuzgar-Ahmed Tefezzuli, Neşr-i Çeşme, Tahran, 1393 HŞ. (2014)
98. KUR'AN
99. LENT, Ronald J., *Farisi-yi Bastan*, Terc. ve Thk. Said Uryan, İntişarat-i Havza-yi Huneri, Tahran, 1379 HŞ. (2000)
100. MAZDAPUR, Ketayun, *Çand Suhen*, İntişarat-i Fravahar, 1391 HŞ. (2012)
101. MEHR, Farhang, *Felsefe-yi Zertuş: Did-i Nu Ez Din-i Kohen*, İntişarat-i Cami, Tahran, 1358 HŞ. (1979)
102. ...., *The Zoroastrian Tradition*, Mazda Puplichers, Costa Mesa-California, 2003
103. MESUDÎ, Ebu'l Hasan Ali b. Huseyn, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, Thk. Abdullah İsmail es-Savî, Daru's-Savî, Kahire, t.y.
104. METİNHA-YÎ PEHLEVÎ, *Şkendgomanî-yi Vizâr* (Şikand-Gomanik Vijar)
105. ...., *Gozide-i Enderzha-yi Danayan-i Pişin* (Pehlevî Metinler)
106. ...., *Gozideha-yi Zadsperm* (Pehlevî Metinler)
107. ...., *Pednâme-k-i Zertuş*, (Pehlevî Metinler-Anderznâme-k)
108. ...., *Şayest, Naşayest* (Pehlevî Metinler)
109. MİRFAHRAYÎ, MEŞHÎD, *Haftha*, İntişarat-i Fravahar, Tahran, 1382 HŞ. (2003)
110. MOLE, M., *İran-i Bastan*, Trc. Jale Amuzgar, 2. Baskı, İntişarat-i Tus, Tahran, 1363 HŞ. (1984)
111. MOLLA SADRA, Sadreddin Şirazi, *Mefatihü'l-Ğayb*, Tahk. Muhammed Hacevi, Muessese-i Tahkikat-i Ferhengi, Tahran, 1363 HŞ. (1984)
112. ...., *el-Hikmetü'l Mutealiyetü fi Esfari'l-Akliyeyti'l-Arbaati*, 3. Baskı, Daru İhyau't-Turas, Beyrut, 1381 HŞ. (2002)
113. MOULTON, Jams Hope, *Gencine-yi Mugan*, Trc. Timur Kadiri, İntişarat-i Mehtab, Tahran, 1387 HŞ. (2008)
114. MOVLAÎ, Cengiz, *Rahnemayi-yi Zeban-i Farisi-yi Bastan*, Neşr-i Mehr Nameg, Tahran, 1387 HŞ. (2008)
115. MUHASSAL, Muhammed Taki Raşid, *Dustur-i Zeban-i Avestayi*, 1. Baskı, İntişarat-ı Karyan, Tahran, 1364 HŞ. (1985)
116. MUÎN, Muhammed, *Mazdeyesna ve Edeb-i Parsî*, İntişarat-i Danuşgah-i Tahran, Tahran, 1388 HŞ. (2009)
117. ...., *Mecmua-yi Makalat*, Neşr-i Seda-yi Muasir, Tahran, 1387 HŞ. (2008)

118. MÜDERRİSÎ, Fatime, "Usture-yi Feridun Ejder Ujen Bı Rivayet-i Mütun-i Mazdayesna ve Şahname-yi Firdevsî ve Asar-i Şeyh-i İşrak", (*İrfan, İslam, İran*), ss. 267-295
119. NADAF-ŞEHBAZÎ, Vida-Meryem, "Cihan-i Ahret ve Ten-i Pesin Der Din-i Zertuş", *Fasılname-i Zeban ve Edeb-i Farsî*, 1391 HŞ. (2012)
120. NASR, Seyyid Huseyn, *Maarif-i İslam Der Cihan-i Muasır*, İntişarat-i İlmi ve Ferhengi, Tahran, 1388HK. (2009)
121. NEVABÎ, Mahyar, *Diraht-i Asurik*, İntişat-i Fravahr, Tahran, 1386 HŞ. (2007)
122. NEYA-SAHİBÎ, Emir Huseyin Hikmet - Zuhre, *Menşur-i Kuruş*, (Ed.) Seyyid Mucteba Caferî Zevc, 1. Baskı, Neşr-ı Rohşid, Şiraz, 1387 HŞ. (2008)
123. OYMAK, İskender, *Zerdüştlük (İnanç, İbadet, Adetler)*, 1. Baskı, Elazığ 2003
124. PIERRE, Claude Emmanuel Joseph, *Zerdüşt Konfüçyüs ve Muhammed*, (çev.): Heval Bucak, 1. Baskı, Avesta Yay., İstanbul 2012
125. PURDAVUD, İbrahim, *Avesta*, 1. Baskı, İntişarat-i Fravahar, Tahran, 1353 HŞ. (1974)
126. ...., *Avesta, Gasaha*, 3. Baskı, İntişarati Danuşgah-i Tahran, 1354 HŞ. (1975)
127. ...., *Avesta, Yeştha*, İntişarat-i Nigah, Tahran, 1394 HŞ. (2015)
128. ...., *Ferheng-i İran-i Bastan*, Neşr-i Dunya-yi Kitab, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
129. ...., *Gasaha*, Edit. Ferid Muradi, İntişarat-i Nigah, Tahran, 1394 HŞ. (2015)
130. ...., *Suşyans: Mevud-i Mazdeyesna*, Çaphane-i Hur, Bombai, 1927
131. ...., *Yeştha*, Tahran, 1347 HŞ. (1968)
132. PURNAMDARIYAN, Taki, *Remz ve Dastanhâ-yı Remzî der Edebi-i Farsî*, 8. Baskı, Şirket-i İntişarât-i İlmi ve Ferhengi, Tahran 1386 HŞ. (2007)
133. RASTORGUEVA, V. S., *Destur-i Zeban-i Farsî-yi Meyane*, Terc. Veliyullah Şadan, İntişarat-i Bunyad-i Ferheng-i İran, 1347 HŞ. (1968)
134. REZÎ, Haşim, *Ayin-i Muğan*, 3. Baskı, İntişarat-i Sohen, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
135. ...., *Gencine-i Avista*, 1. Baskı, İntişarat-i Fravahar, Tahran 1350 HŞ. (1971)
136. RIZAI, Rıza, *Ayin-i Zist Der İran-i Bastan*, Neşr-i Cevane-i Tus, Tahran, 1389 HŞ. (2010)
137. RIZAYÎ, Meryem, *Dinkerd-i Ciharom*, Neşr-i İlmi, Tahran, 1393 HŞ. (2014)

138. SCHIMMEL, Annamarie, *Dinler Tarihine Giriş*, 1. Baskı, Kırkambar Yay., İstanbul 1999
139. SECCADÎ, Seyyid Cafer, *Tercüme-yi Hikmetü'l-İşrak*, İntişarat-i Danişgah-i Tahran, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
140. ŞEHRİSTANÎ, Muhammed b. Abdulkarim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Thk. Muhammed Bedran, Kum, 1364 HŞ. (1985)
141. SERŞİNAS, Zühre, *Danişname-yi Sogdi*, İntişarat-i Pejheşgah-i Ulum-i İnsani ve Mutalaat-i Ferhengi, Tahran, 1387 HŞ. (2008)
142. SETTAGAST, Mary, *Angah ke Zerdüşt Sokhan Goft*, Trc. Şehrbanu Sarimî, İntişarat-i Koknos, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
143. SHAKED, Shaul, *Tahavvul-i Saneviyet*, (Terc): Seyyid Ahmed Rıza Kaimmakami, Neşr-i Mahi, Tahran 1387 HŞ. (2008)
144. SHARP, Ralfh Norman, *Fermanha-yi Şahinşahan-i Hahamenişî*, Muesse-se-yi Ferhengi ve İntişarati-yi Pazine, Tahran, 1388 HŞ. (2009)
145. SÜHREVERDÎ, *Hikmetü'l-İşrâk*, thk. Henry Corbin Muessesat-i Mutalaat ve Tahkikat-ı Ferhengi, Tahran, 1373 HŞ. (1994)
146. ...., *el Meşari' ve'l-Mutârahât*, (Mecmua-yi Musannefât), thk. Henry Corbin, Seyyid Hüseyyin Nasr ve Necefkuli Habibi, 2. Baskı, İntişârât-i Muessesat-i Mutalaat ve Tahkikat-i Ferhengi, Tahran, 1375 HŞ. (1996)
147. ...., *Elvâh-i İmadî*, (Mecmua-yi Musannefât), thk. Henry Corbin, Seyyid Hüseyyin Nasr ve Necefkuli Habibi, 2. Baskı, İntişârât-i Muessesat-i Mutalaat ve Tahkikat-i Ferhengi, Tahran, 1375 HŞ. (1996)
148. ...., *İşrâk Felsefesi*, çev. Tahir Uluç, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012
149. ...., *Pertevnâme*, (Mecmua-yi Musannefât), thk. Henry Corbin, Seyyid Hüseyyin Nasr ve Necefkuli Habibi, 2. Baskı, İntişârât-i Muessesat-i Mutalaat ve Tahkikat-i Ferhengi, Tahran, 1375 HŞ. (1996)
150. ŞAFAK, Rızazade, *Tarih-i Edebiyat-i İran*, 1. Baskı, İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran, 1341 HŞ. (1962)
151. ŞAHRAH, Erbab Keyhusrev, *Zertuş: Peyamberi ki Ez Nû Bayed Şinaht*, (Ed.) Ferzan Keyani, İntişarat-i Cami, Tahran, 1388 HŞ. (2009)
152. ŞEHZADÎ, Rustem, *Cihanbini-yi Zertuşti*, 1. Baskı, İntişarat-i Fravahar, Tahran, 1388 HŞ. (2009)
153. ŞERİATÎ, Ali, *Tarih ve Şinaht-i Edyân*, Mecmua-yı Âsâr-i Doktor Şeriatî, www.shariati.home.com
154. TABERÎ, *Tarihu'l-Umem ve'l-Muluk*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fazl el-İbrahim, Daru't-Turas, 1387 HK. (1967)
155. TARAPOREWALA, İrach J.I., *Zerdüşt Dini*, (çev.): Nice Damar, 2. Baskı, Avesta Yay. İstanbul, 2011

156. TEDEYYÜN, Ataullah, *Sühreverdi Şeyh-i İşrak: Medihesera-yi Nur*, İntişarat-i Tahran, 1388 HŞ. (2009)
157. TEFEZZULÎ, Ahmed, *Minuy-i Hired*, İntişarat-I Tus, Terc. Ahmed Tefezzuli, Edit. Jale Amuzgar-Mehrdad Bahar, Tahran, 1391 HŞ. (2012)
158. ...., *Tarikh-i Edebiyat-i İnan Piş Ez İslam*, 6. Baskı, İntişarat-ı Sokhen, Tahran, 1389 HŞ. (2010)
159. TIĞLI, Asiye, *Zerdüş: Hayatı ve Öğretisi*, 1. Baskı, Beyan Yayınları, Konya, 2003
160. TOKAREV, Sergei Aleksandroviç, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, (Çev.) Rauf Aksungur, 1. Baskı, Ozan Yay., İstanbul 2006
161. UŞİDERİ, Cihangir, *Danışname-yi Mazdayesna*, 5. Baskı, Neşr-i Merkez, Tahran 1370 HŞ. (1991)
162. WACH, Joachim, *Dinler Tarihi*, (Çev.) Fuat Aydın, Ataç Yay., İstanbul, 2004
163. VAMEKÎ, İrec, *Nivoşteha-yi Mani ve Manevî*, İntişarat-i Havza-yi Hünerî, Tahran, 1378 HŞ. (1999)
164. VEHİDÎ, Hüseyin, "Leğzeşhayı der Şinaht-ı Kiş-i Zertuşti", Çap-ı Khace, 1361 HŞ. (1982), PDF, www.tarikhema.ir.
165. ...., "Şinaht-i Zertuş", Tahran, 1384 HŞ. (2005), www.tarikhema.ir, 14,12,2015
166. VEHİDÎ, Rüstem, *Neaveş-i Ateş Der Din-i Zertuşti*, 1. Baskı, İntişarat-i Fravahar, Tahran, 1381 HŞ. (2002)
167. WILHELM, Geiger, Hinz Walter, Winddischmann Friedrich, *Zertuş Der Gataha*, (Terc. ve Tahk.): Haşim Rezi, 1. Baskı, İntişarat-i Sokhen, Tahran 1382 HŞ. (2003)
168. WİDENGREN, Geo, *Mani ve Tealim-i U*, Trc. Nezhet Sefayî İsfahanî, Neşr-i Merkez, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
169. YAMAUCHİ, Edwin M., *İnan ve Edyan-i Bastan*, Trc. Menuçeher Pişeşk, İntişarat-i Koknos, Tahran, 1390 HŞ. (2011)
170. YAKUBÎ, Ahmed b. Ahmed Ebi Yakub b. Cafer b. Veheb el-Maruf, *Tarihu'l Ya'kubî*, Daru's-Sadr, Beyrut, t.y.
171. YILDIRIM, Nimet, "Zerdüş'ün Kutsal Kitabı Avesta", *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, 2011, ss. 147-170
172. ...., "İnan Dilleri-I", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/31943>
173. YILDIZ, Muharrem - MEÇİN, Mehmet Mekin, "Gnostik Bir Yahudi Tarikatı: Esseniler", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl.8, S.16, 2013, ss.33-56

174. ZAEHNER, Robert Charles, *Edyan-ı Zindeh*, Edit. Zaehner, (Terc.) Nehzet Sefayi İsfahani, Neşr-i Merkez, Tahran, 1389 HŞ. (2010)
175. ...., , *Tealim-i Mugan*, Trc. Feridun Bedrehî, İntişarat-i Tus, Tahran 1393 HŞ. (2014)
176. ...., , *Tulu' ve Ğurub-i Zerdüştîgerî*, Trc. Timur Kadirî, İntişarat-i Emir Kebir, Tahran, 1389 HŞ. (2010)
177. ...., , *Zurvan ya Muamma-yi Zertuştîgerî*, Trc. Timur Kadirî, İntişarat-i Mehtab, Tahran, 1387, HŞ. (2008)
178. ZEBUR-İ MANEVÎ, Kiptice'den İngilizce'ye Terc. Charles Robert Alberry, Farsçaya Trc. Ebul Kasım İsmailpur, İntişarat-i Usture, Tahran, 1388 HŞ. (2009)
179. ZERATEŞTNAME, Pelevice Metinler.
180. ZERİNKUB, Abdülhuseyn, *Ruzgaran: Tarih-i İnan Ez Ağaz ta Sghut-i Saltanat-i Pehlevî*, İntişarat-ı Sokhen, Tahran, 1390 HŞ. (2011)